

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: W "rodzinnym kręgu" Postumusa albo icones et elogia tyrannorum Romanorum. Uwag kilka jak moneta stawiała się źródłem

Author: Agata A. Kluczek

Citation style: Kluczek Agata A. (2014). W "rodzinnym kręgu" Postumusa albo icones et elogia tyrannorum Romanorum. Uwag kilka jak moneta stawiała się źródłem. W: W. Kaczanowicz, A. A. Kluczek, N. Rogosz, A. Bartnik (red.), "W kręgu ikon władzy, ludzi oraz idei świata starożytnego" (S. 349-367). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agata A. Kluczek
Uniwersytet Śląski w Katowicach

W „rodzinnym kręgu” Postumusa albo *icones et elogia tyrannorum Romanorum* Uwag kilka jak moneta stawała się źródłem

Sformułowanie *icones et elogia* nawiązuje częściowo do tytułu jednego z dzieł dawnego autora Huberta Goltza (Hubertus Goltzius, 1526–1583): „*Icones, vitae et elogia imperatorum Romanorum*”¹ i sygnalizuje przedmiot oraz bazę źródłową poniższych rozważań. Podstawą dla nich jest bowiem dawna literatura numizmatyczna. W ostatnich dekadach ożywiło się zainteresowanie historią numizmatyki. Jego wyrazem są np. opublikowane ostatnio tomy „*Bibliotheca Nummaria*”² lub ponowne wydanie po stu latach części monumentalnego opracowania poświęconego tej historii pióra Ernesta Babelona³ i wiele innych

¹ H. GOLTZIUS: *Icones, vitae et elogia imperatorum romanorum* [...]. Antverpiae 1557. O autorze i jego dziełach por. CH.E. DEKESEL: *Hubertus Goltzius. The father of ancient numismatics*. Gent 1988; IDEM: *Hubertus Goltzius (Venloo 1526–Bruges 1583) and his Icones Imperatorum Romanorum*. In: *L’immaginario del potere. Studi di iconografia monetale*. Ed. R. PERA. Roma 2005, s. 259–279; W. HOLLSTEIN: *Die Fasti magistratuum et triumphorum Romanorum des Hubert Goltzius. Eine Analyse der Münzbilder*. In: *Translatio Nummorum. Römische Kaiser in der Renaissance*. Hrsg. U. PETER, B. WEISSER. Berlin 2013, s. 71–90; H. WREDE: *Der Nutzen der Numismatik bei Hubert Goltzius*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 91–100.

² CH. DEKESEL: *Bibliotheca Nummaria. Bibliography of 16th-century Numismatic Books. Illustrated and Annotated Catalogue*. London 1997; CH.E. DEKESEL, A. BURNETT: *Bibliotheca Nummaria II. Bibliography of 17th-century Numismatic Books. Illustrated and Annotated Catalogue*. London 2003; CH. DEKESEL, Y. DEKESEL-DE RUYCK: *Bibliotheca Nummaria. Bibliography of 18th-century Numismatic Books. Illustrated and Annotated Catalogue*. London 2010.

³ E. BABELON: *Ancient Numismatics and Its History Including a Critical Review of the Literature*. Trans. E. SAVILL. Crestline–London 2004. Por. E. BABELON: *Traité des monnaies grecques et romaines*. I.1: *Théorie et doctrine*. Paris 1901.

prac⁴. Niniejszy szkic wpisuje się w ten nurt zainteresowań. W istocie skupiam się w nim na treści literatury numizmatycznej powstałej od połowy XVI do połowy XIX wieku: to zarówno korpusy oraz katalogi kolekcji, jak i dzieła historyczne bazujące na monetach i medalionach potraktowanych jako zasadnicze źródło danych. Niejako odwracając akcenty, pragnę wydobyc z prac powstałych w dobie nowożytnej obraz części dziejów rzymskich widziany oraz konstruowany po upływie stuleci, a tworzony przez pryzmat osób panujących w Imperium Romanum i postaci z nimi związanych.

To bardzo obszerna problematyka. Tutaj we wstępnym i przeglądowym szkicu dotykam tylko pewnych jej aspektów, tych, niewykluczone, najbardziej intrygujących, ale też najbardziej istotnych w rozumieniu i postrzeganiu dawniej monety jako źródła historycznego. Można je uwypuklić, koncentrując się na przypadkach szczególnie jaskrawych, np. tych dotyczących mennictwa uzurpatorów. Takim jest bez wątpienia *casus* cesarza rzymskiego Postumusa, który w latach 260–269 panował w Imperium Galliarum⁵, oraz pewnych postaci z nim związanych: jego syna, żony i innych krewnych. Nie zmierzam jednak do wyczerpującego ukazania obecności członków rodziny Postumusa w literaturze kilku wieków, to byłoby z pewnością interesujące: ukazałoby weryfikację klasyfikacji numizmatów, a więc potencjalnie rozwój nauki numizmatycznej i jej meandry. Jednakże nie jest to możliwe w tak krótkiej formie. Tym bardziej abstrahuję od pogłębionych analiz treści tak licznych prac numizmatycznych, każda z nich zasługiwałaby na odrębną analizę, a suma tych rozważań dałaby bez wątpienia ciekawe studium zmian zainteresowania ich autorów monetą starożytną w jej różnych aspektach.

Zasygnalizuję zatem, przypominając pewne pomysły oraz interpretacje numizmatów funkcjonujące w nowożytnej literaturze numizmatycznej, jakie mechanizmy doprowadziły do zaistnienia w niej członków „rodzinnego kręgu Postumusa”. Wskażę charakter ich obecności w mennictwie, ale też i w kreowanej wyobrażeniami monetarnymi „rzeczywistości rzymskiej” postrzeganej już w czasach nowożytnych. Wybrany przykład ilustruje bowiem nie tylko problem jednostkowy zbudowania wokół Postumusa pewnego gremium, ale, szerzej obrazuje pewne modele tworzenia, wydobywania lub uobecniania w historii numizmatyki postaci władców i postaci ich bliskich, także tych, o których z innych źródeł generalnie nie wiemy nic albo wiemy

⁴ Np. *Numismatische Literatur 1500–1864: die Entwicklung der Methoden einer Wissenschaft*. Hrsg. P. BERGHAUS. Wiesbaden 1995; *Europäische Numismatische Literatur im 17. Jahrhundert*. Ed. CH. DEKESEL, TH. STÄCKER. Wiesbaden 2005; *Translatio Nummorum*....

⁵ Podstawowe dane o nim i o jego władztwie – np. I. KÖNIG: *Die gallischen Usurpatoren von Postumus bis Tetricus*. München 1981; J.F. DRINKWATER: *The Gallic Empire. Separatism and Continuity of the North-Western Provinces of the Roman Empire A.D. 260–274*. Stuttgart 1987; por. T. KOTULA: *Kryzys III wieku w zachodnich prowincjach cesarstwa rzymskiego*. Wrocław 1992.

bardzo niewiele. Natomiast nie ustosunkowuję się do kwestii historyczności tych osobistości tworzących krąg rodzinny Postumusa. Nie sędzę bowiem, by – w oparciu o zasób źródeł, jakimi dysponujemy – można było rzecz bezsprzecznie przesądzić. Podobnie, pozostając w sferze rozważań czysto teoretycznych, nie zajmuję się dziejami konkretnych numizmatów przywołanych w tej starszej literaturze, zarówno tych stworzonych w czasach nowożytnych, jak i tych autentycznych rzymskich.

Poszukiwania w literaturze numizmatycznej XVI–XIX wieku owocują wypełnieniem rodzinnego kręgu Postumusa aż kilkoma osobami. Najpełniejszy jest on w interpretacji, którą w 1846 roku przedstawił Prosper Dupré (1771–1866). Argumentów dostarczyło temu badaczowi wyobrażenie rewersowe aureusa władcy galijskiego. Podczas gdy na awersie uwidoczniło głowę Postumusa objaśnioną legendą POSTVMVS PIVS AVG, to na rewersie, z odczytanym napisem P M TR P V COS III PP na tle architektury świątynnej pokazano grupę składającą ofiarę przy ołtarzu. Prosper Dupré wyszedł od założenia, narzuconego brzmieniem legendy rewersowej w jej fragmencie wzmiankującym *tribunicia potestas*, że scena na rewersie to numizmatyczna ikonograficzna wariacja celebrowania *vota quinquennalia*. A jeśli tak, to ponieważ w takich uroczystych chwilach cesarze zwykli otaczać się rodziną, to jest dla niego oczywiste, że wśród otaczających ołtarz są właśnie członkowie rodziny Postumusa. Głównym ofiarnikiem jest cesarz, w stroju wojskowym. Postać postury o połowę mniejszej niż cesarz, w *toga praetexta*, obok władcy, ale wyraźnie mu ustępująca znaczeniem, to syn Postumusa (dalej nazywać go będę Postumusem juniorem). Koło nich zawołowane kobiety. Symetrycznie naprzeciw Postumusa pokazano jego żonę, analogicznie – naprzeciw jego syna – córkę tej damy i cesarza. Poza nimi jest kapłan, noszący *apex*, jest też westalka, rzecz bowiem dzieje się opodal charakterystycznej okrągłej świątyni Westy⁶.

W podobny sposób, zakreślając dla nas identyczny jak wyżej krąg rodzinny Postumusa, Dupré rozwiązał tożsamość osób sportretowanych na innym aureusie: A / IMP C POSTVMVS P F AVG, R / AETERNITAS AVG. Awers ukazuje portret Postumusa w *corona laureata*, rewers natomiast – trzy głowy w *coronae radiatae*, jedną *en face* centralnie i dwie *en profile* po jej bokach. Miały to być, zdaniem badacza, portrety żony Postumusa z dwojgiem dzieci, czyli

⁶ P. DUPRÉ: *Nouvelles observations sur la médaille attribuée à Postume fils*. RN 1846, série 1, vol. 11, s. 21–25. Datował emisję na 5 rok rządów Postumusa, czyli według jego chronologii: 262 r. W cytowanym artykule rozwija poglądy wyrażone w pracy: *Dissertation sur les médailles attribuées au fils de l'empereur Postume*. Paris 1825. Uzasadniał w niej, że do postaci Postumusa juniora wzmiankowanego przez autorów starożytnych (powoływał się przy tym na świadectwo *Historia Augusta*), mogą nawiązywać treści na rewersach numizmatów, ale nie na ich awersach. Na temat tego autora zob. J. DE WITTE: *Notice sur M. Prosper Dupré*. Paris 1867.

synem Postumusem juniorem i córką nieznanego imienia. Ubolewał przy tym ów badacz, że nie można bezspornie stwierdzić, która z tych głów należy do której z latorośli cesarza⁷.

To bynajmniej nie wszyscy członkowie rodziny Postumusa występujący w materiale numizmatycznym interpretowanym przez autorów nowożytnych. Mianowicie Jean Tristan (Sanctamatus, 1595?–1656), analizując dwieście lat wcześniej (1644) ikonografię wspomnianego aureusa typu AETERNITAS AVG (określa go: „une Medaille antique”), widział na awersie nie imię i nie portret Postumusa, ale – odnosząc oba te składniki do Postumusa juniora – doszedł oczywiście do innych wyników. Otóż, jego zdaniem, co się tyczy trzech głów ukazanych na rewersie, to środkowa z nich prawdopodobnie należy do kobiety, te dwie po jej bokach mają prawdopodobnie młodzieńcze rysy⁸. Widzieć w nich zatem można, opiniował, męskich potomków Postumusa juniora („les enfants masles”), a w owej damie – jego żonę. Co więcej, w innym fragmencie swego dzieła, Tristan, odnosząc się dalej jakoby do świadectwa numizmatów, opisuje żonę Postumusa (ojca), niejaką Iunię Donatę⁹. Wskutek tego rzeczony krąg rodzinny – wraz z samym Postumusem – rozrasta się aż do sześciu lub siedmiu osób i obejmuje aż trzy pokolenia.

Te dwa skrajne stanowiska, Duprégo i Tristana, są na swój sposób reprezentatywne w długiej historii numizmatyki w interesującym mnie jej wycinku. Przede wszystkim bardzo czytelnie ilustrują one sposoby uobecniania w literaturze numizmatycznej pewnych postaci. Sposoby te dotyczą w tym przypadku przekazu ikonograficznego niesionego przez monety, przy czym zabiegiem poprzedzającym taką interpretację było uprzednio dokonane zaklasyfikowanie konkretnych monet do zbioru emisji jakiegoś emitenta. Wystarczy zauważyć, że – jeśli chodzi np. o pomysł Duprégo, to bazując na treści monet przypisanych samemu Postumusowi, swe tak owocne poszukiwania skoncentrował na danych ikonografii rewersowej. Z kolei Jean Tristan, w ikonografii tych samych monet, których emitentem był – w jego klasyfikacji – Postumus junior, doszukał się kolejnych członków rodziny Postumusa. W obu przypadkach to obraz był nośnikiem ważnych dla tych obu autorów informacji – jakkolwiek być może nieprawdziwych – umożliwiającym skonstruowanie hipotez i też odnośnie składu rodzinnego kręgu Postumusa. W tych dwóch interpretacjach ów krąg jest najszerszy, w przebadanym materiale w innych opracowaniach występują bowiem jedynie żona i syn twórcy „Imperium Galliarum”, czasem wyłącznie syn, a wskazanych tu

⁷ P. DUPRÉ: *Nouvelles observations...*, s. 25–27.

⁸ J. TRISTAN: *Commentaires historiques, contenant l'histoire générale des empereurs, impératrices, caesars et tyrans de l'Empire romain [...]*. Vol. 3. Paris 1644, s. 165. O tym autorze por. A.-C. MICHEL: *Cabinet de Jean Tristan de Saint-Amant*, <http://www.curiositas.org/document.php?id=1455> [dostęp: 25.01.2012].

⁹ J. TRISTAN: *Commentaires historiques...*, s. 140–141, 163, 165.

typów monet bynajmniej nie komentowano szerzej¹⁰, nie próbowano też tak precyzyjnie zidentyfikować postaci ukazanych w ich ikonografii¹¹, podobnie jak czyni się to we współczesnych opracowaniach¹².

Zainteresowanie antyczną monetą rzymską sięga odległych czasów, odnajdujemy je już w XIV wieku¹³. Pierwotnie numizmaty starożytne stanowi-

¹⁰ W odniesieniu do monet typu AETERNITAS AVG por. np. F. MEZZABARBA: *Imperatorum Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium ab Adolfo Occone olim congesta* [...]. Mediolani 1683, s. 392; J. HARDUIN: *Opera selecta* [...]. Amstelodami 1709, s. 856; F. ARGELATI: *Imperatorum Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium ab Adolfo Occone olim congesta* [...]. Mediolani 1730, s. 392.

¹¹ Np. w sprawie monet typu PMTPIMPV̄-COSIIPP por. A. BANDURI: *Numismata Imperatorum Romanorum a Traiano Decio ad Palaeologos Augustos accessit Bibliotheca Nummaria*. Lutetiae Parisiorum 1718, 1, s. 312 (napis: IMP C M CASS LAT POSTVMVS P F AVG / P M TR P IMP COS III PP); F. MEZZABARBA: *Imperatorum Romanorum...*, s. 396. Autorzy ci uznawali Postumusa juniora emitentem monet. Cytują je – bez komentarza – J.H. ECKHEL: *Doctrina numorum veterum*. T. 7. Vindobonae 1797, s. 447–448; T. MIONNET: *De la rareté et du prix des médailles romaines ou Recueil contenant les types rares et inédits des médailles d'or, d'argent et de bronze, frappées pendant la durée de la République et de l'Empire romain*. Paris 1815, s. 294, legenda: P M T P IMP COS III P P, w ikonografii 6 postaci; w innym wydaniu postaci 5 – por. IDEM: *De la rareté et du prix des médailles romaines ou Recueil contenant les types rares et inédits des médailles d'or, d'argent et de bronze, frappées pendant la durée de la République et de l'Empire romain*. T. 2. Paris 1858, s. 63.

¹² W kwestii monet typu PMTPIMPV̄-COSIIPP por. np. B. SCHULTE: *Die Goldprägung der gallischen Kaiser von Postumus bis Tetricus*. Aarau–Frankfurt a.M.–Salzburg 1983 (dalej SCHULTE) Post., nr 78 (grupa 6b, 263/264 r.) i s. 35. Bernard Schulte o uczestnikach ofiary – poza cesarzem – wyrokuje: „ein Opferdiener und ein Kind, ihm gegenüber zwei Vestalinnen (?) und ein Kind”. Przyciąga uwagę strój wojskowy cesarza-ofiarnika – por. szerzej F.S. KLEINER: *The Sacrifice in Armor in Roman Art*. „Latomus” 1983, vol. 42, s. 287–302. Por. J. DE WITTE: *Recherches sur les empereurs qui ont régné dans les Gaules au IIIe siècle de l'ère chrétienne*. Lyon 1868, nr 228; RIC V/2, Post., nr 9; H. COHEN: *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain communément appelées médailles impériales*. T. 6. Paris 1862 (reed. 1995; dalej COHEN), Post., nr 236. por. opisy monet typu AETERNITAS AVG – RIC V/2, Post., nr 18; COHEN 6, Post., nr 5 i 6; SCHULTE, Post. nr 16–18 (grupa 3, jesień 261 r.).

¹³ Np. Giovanni Mansionario (?–1337) ok. 1320 r. narysował kilka monet antycznych (dostrzegł ich wartość ikonograficzną?), z kolei w 1335 r. Oliviero Forzetta z Treviso (Oliviero Forza, 1300?–1373) kupił od magistra Simeona 5 „medali” z Wenecji, w 1351 r. w inwentarzu skarbu doży weneckiego Marino Faliero (1274–1355) wyliczono 50 monet starożytnych, także Francesco Petrarca (1304–1374) nabył „medale” dostarczone przez chłopów i z emocjami odcyfrowywał napisy na nich umieszczone. Por. np. E. BABELON: *Traité des monnaies...*, szp. 82–83; A. MAGNAGUTI: *Il Petrarca numismatico*. RIN 1907, t. 20, s. 155–157; R. WEISS: *The study of ancient numismatics during the Renaissance (1313–1517)*. NC 1968, series 7, t. 8, s. 177–187; M. GREENHALGH: *The Survival of Roman Antiquities in the Middle Ages*. London 1989; R. COOPER: *Collectors of Coins and Numismatic Scholarship in Early Renaissance France*. In: *Medals and coins from Budé to Mommsen*. Eds. M.H. CRAWFORD, C.R. LIGOTA, J.B. TRAPP. London 1990, s. 5–23. W odniesieniu do tego zjawiska także w następnych wiekach por. np. R. WEISS: *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*. Oxford

ły przedmiot zainteresowań przede wszystkim kolekcjonerów i handlarzy, chociaż, oczywiście, niektórzy z nich byli jednocześnie erudytami. W drugiej połowie XVI i na początku XVII wieku już jednak bardzo wyraźnie rozeszły się drogi kolekcjonerów i uczonych. Ci pierwsi dostrzegali przede wszystkim walor estetyczny „medalionów” i zapewne ich cenę, drudzy – potencjalne źródło wiedzy. I to tych stanowisko jest tu istotne. Warto przytoczyć kilka opinii. Enea Vico z Parmy (*Æneas Vicus Parmensis*, 1523–ok. 1560/1570?) i Wenecjanin Sebastiano Erizzo (1525–1585) jako jedni z pierwszych stwierdzili, wzięwszy pod uwagę funkcje numizmatów, że „medalion” to nie moneta, ale zabytek komemoratywny¹⁴. I taki pogląd coraz wyraźniej zaznaczał się w latach następnych. Jeden z ówczesnych uczonych Charles Patin (1633–1696), swą obszerną charakterystykę medalionów, opartą na wskazaniu ich bogactwa ikonograficznego, kończył uwagę: „les noms d’une infinité de Princes y sont marquez bien plus seurement que dans les livres, Et quelques lumieres que ceux-ci nous donnent pour penetrer dans la science de l’Antiquité, je n’ay pas de peine à croire que la connoissance que nous en acquerons par les Medailles, ne soit bien plus authentique, & bien plus agreable”¹⁵. Traktując numizmaty jako zabytki historyczne w podobnym duchu wyrażali się Jean Foy Vaillant (1632–1706): „C’est dans ces monumens portatifs [...], que nous voyons comme dans autant de petits tableaux, tout ce qui s’est passé de plus digne d’être transmis à la postérité & de venir jusques nous”¹⁶ i już znacznie później Jacques Joseph Champollion-Figeac (1778–1867), który nie wahał się pisać: „le Louvre est destiné aux objets d’art proprement dits, et le cabinet des antiques de la bibliothèque du Roi [sc. Cabinet des médailles et antiques] aux monumens de l’histoire, qui forment le domaine de l’archaeologie et de l’érudition”¹⁷. Przy-

1969; J.-B. GIARD: *Images de l’Antiquité romaine et de la Renaissance française*. In: *Scripta Nummaria Romana. Essays presented to Humphrey Sutherland*. Eds. R.A.G. CARSON, C.M. KRAAY. London 1978, s. 173–176; IDEM: *Critique de la science des monnaies antiques*. JS 1980, nr 3, s. 225–245; A. ABRAMOWICZ: *Początki zainteresowań monetą antyczną w Polsce*. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska nr 1. Łódź 1981, s. 81–91; M. VEILLON: *La science des Médailles antiques sous le règne de Louis XIV*. RN 1997, série 6, vol. 152, s. 359–377.

¹⁴ [E. VICO]: *Discorsi di Enea Vico Parmigiano sopra le Medaglie de gli Antichi*. In Vinegia 1555, zwł. s. 48–49, 53–54, 59–60.

¹⁵ CH. PATIN: *Histoire des medailles ou introduction à la connoissance de cette science*. Amsterdam 1695, s. 15.

¹⁶ J. [FOY-] VAILLANT: *Discours sur une Médaille de l’Empereur Trajan, lû à la première Assemblée de l’Académie Royale des Inscriptions & des Medailles*. „Journal de Trévoux” 1702, février, s. 12. O autorze por. CH. DEKESEL: *Jean Foy-Vaillant (1632–1706). The Antiquary of the King*. In: *Numismatische Literatur 1500–1864...*, s. 47–55; IDEM: *Jean Foy-Vaillant (1632–1706): L’antiquaire du roy*. In: *Europäische Numismatische Literatur...*, s. 69–87.

¹⁷ J.J. CHAMPOLLION-FIGEAC: *Bulletin des sciences historiques, antiquités, philology*. T. 3. Paris 1825, s. 133.

kłady można by mnożyć¹⁸. Warto natomiast zaznaczyć, że podkreślano taką wartość komemoratywną medalionów w opozycji do *utilitas* – waloru monet¹⁹. Wszak polemika straciła na aktualności, kiedy większość antykwariuszy przyjęła, że medaliony były monetami starożytnych. Inna sprawa, godna tu tylko nadmienienia, że w zasadzie przynajmniej niektóre z owych „medalionów” należą do grupy regularnie wybijanych monet, a nie do grupy okazjonalnych medalionów, jednak dawni autorzy chętniej posługiwali się tym terminem niż terminem: moneta (co niejednokrotnie byłoby poprawniejsze)²⁰.

Traktowano medalion, sc. niekiedy często po prostu monetę, jako środek utrwalenia pamięci o starożytnych i ich sprawach, wykorzystywany w takim celu już przez samych starożytnych²¹ i – jak się okazuje – twierdzono, iż był to środek skuteczny. Dawne dzieła literackie w dużej części wszak zaginęły, dzieła budowlane zostały obalone lub przez czas obrócone w ruinę, a numizmaty przetrwały. Płynęło z tego swoiste zaufanie do przekazu „medalionów”. Uważano, że to one pozwoliły zachować pamięć o przeszłości. Zyskiwały więc rangę pierwszorzędного źródła wiedzy o antyku. W 1553 roku, wspomniany już Vico, uważany za jednego z prekursorów krytyki numizmatycznej, pisał, że bez świadectwa *numismata*, tak samo jak bez inskrypcji i ruin, można by się zastanawiać, czy opisywane przez historyków Rzymu antycznego wydarzenia w ogóle miały miejsce²². Nie była to odosobniona opinia²³. Warto wspomnieć, że już po upływie wielu lat (1808) podobnie docenił walor dokumentacyjny monet Krzysztof Wiesiołowski (1742–1826). Twierdził dobitnie: „można bezpiecznie uważać Numizmata Rzymskie jako najpewniejszy i najtrwalszy pamiętnik wszelkich dziejów, które się zdarzyć mogły, od początku założenia Rzymu, aż do końca panowania ostatnich Cesarzów”²⁴.

¹⁸ Por. np. P.L.L. DE VALLEMONT: *Nouvelle explication d'une medaille d'or du cabinet du Roy, Sur laquelle on voit la Tête de l'Empereur Gallien, & cette Legende, Gallienae Augustae*. Paris 1699, s. 66; L. DEBIEL: *Utilitas rei numariae veteres, Compendio proposita*. Viennae 1733, s. 11, 18–21; E. FROELICH: *Quatuor tentamina in re numaria vetere* [...]. Viennae 1737, s. 14; [T.M.] DU MERSAN: *Explication de médailles de l'iconographie de la bibliothèque latine-française, précédée d'une introduction numismatique sur le droit d'image*. Paris 1835, s. i.

¹⁹ Por. np. CH. PATIN: *Histoire des medailles...*, s. 35–36.

²⁰ Definicja medalionu – F. GNECCHI: *I medaglioni romani*. Vol. 1. Milano 1912, s. xxiii–xxxix; J.M.C. TOYNBEE: *Roman Medallions*. New York 1986, s. 15–41; A. BURSCH: *Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestiżu i władzy społeczeństwo barbarzyńskich u schyłku starożytności*. Warszawa 1998, s. 10–14.

²¹ Por. CASSIOD.: *var.* 6.7: „monetam facis in nostris temporibus futura saecula commonere”.

²² [E. VICO]: *Omnium Caesarum verissimae imagines ex antiquis numismatis desumptae* [...]. [Venetiis] 1553.

²³ Np. CH. PATIN: *Histoire des medailles...*, s. 2–3, 13.

²⁴ K. WIESIOŁOWSKI: *O pożytkach wynikających z wiadomości starożytnych Numizmatów Greckich i Rzymskich*. „Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” 1811, t. 7, s. 336.

Nie można się zatem dziwić, że w konsekwencji przydania takiej wartości numizmatom służyły one w różnych pracach uzupełnieniu i zweryfikowaniu dziejów rzymskich. Nierzadko pozwalały one na co najmniej lapidarne objaśnienia historii, wyłaniające się z kart ikonograficznych korpusów, „zwykłych” katalogów i podręczników numizmatyki, eksponujących problematykę historyczną. Zdarzało się, że to one, nie inne źródła, umożliwiały ubarwienie owych dziejów, jak to np. pokazuje szeroki opis dokonany przez wspomnianego już Tristana²⁵.

Zaufanie do przekazu medalionów i monet to jedna sprawa, wiążąca się z odczytem ich treści oraz ich interpretacją, już tu mogły zdarzyć się błędy i nadinterpretacje, druga natomiast to kwestia autentyczności funkcjonujących w świecie nowożytnym numizmatów pokazujących portrety osobistości rodem ze świata starożytnego. Wiadomo, że w lukratywne operacje fałszowania monet i medalionów zaangażowani bywali przecież zarówno bezpośredni wykonawcy fałszyfikatów, jak i handlarze oraz zamawiający dzieła, podobnie i sami uczeni, autorzy, mający zamiłowania kolekcjonerskie, będący niejednokrotnie artystami, antykwariuszami i kupcami w jednej osobie²⁶. Niecne praktyki, u podstaw których leżały zainteresowania i cele pozanaukowe, sygnalizują, wyliczają oraz opisują – wśród wielu innych autorów – Vico²⁷, Louis Savot (1579–1640)²⁸ oraz jezuita Louis Jobert (1647–1719). Ten ostatni objaśnił przejrzystość aż dziewięć sposobów fałszowania numizmatów, a jednym z nich było produkowanie takich „medalionów”, jakie nigdy w starożytności nie istniały, i zwłaszcza takich, jakie intrygującym wyobrażeniem mogły przyciągnąć uwagę, przy czym podkreśla także aspekt częstotliwości: im rzadsze przedstawienie, tym bardziej wzrasta wartość wymierna „medalionsu”²⁹.

²⁵ Np. nie zawahał się on przed opisaniem numizmatu niejakiego C. Annius Trebellianusa, co prawda, powołał się na autorytet H. Goltza – J. TRISTAN: *Commentaires historiques...*, s. 48–49. Por. HA T 26.2.

²⁶ Np. Lorenzo Ghiberti (1378–1455) z Florencji, który „lubił także naśladować antyczne medale”, por. G. VASARI: *Żywoty najslawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów*. Wybrał, przetłum., wstępem i objaśnieniami opatrzył K. ESTREICHER. Warszawa 1989, s. 105–106; Giovanni da Cavino (1500–1570), medalier z Padwy, por. R.H. LAWRENCE: *Medals by Giovanni Cavino, the „Paduan”*. New York 1883; oraz Abraham van Goorle z Anvers (1549–1609), autor dzieła *Thesaurus numismatum romanorum aureorum, argenteorum, aereorum ad familias eius Urbis spectantium usque ad obitum Augusti*. [b.m.w.] 1605, w którym zawarł kilka „wymysłów” numizmatycznych. Por. J.-B. GIARD: *Inventions et créations numismatiques de la Renaissance*. JS 1974, nr 3, s. 192–211.

²⁷ *Discorsi di Enea Vico...*, s. 61–67.

²⁸ L. SAVOT: *Discours sur les medalles antiques divisé en quatre parties. Esquelles il est traicté si les Medalles antiques estoient monnoyes*. Paris 1627, s. 308–309. Por. o nim H. RAMBACH: *Louis Savot, la modernité d’un regard novateur*. In: *Europäische Numismatische Literatur...*, s. 59–67.

²⁹ L. JOBERT: *La science des medailles pour l’instruction de ceux qui s’appliquent à la connoissance des Medailles Antiques & Modernes*. Paris 1692, s. 192–205.

Z istnienia licznych falsyfikatów i naśladownictw piszący zdawali sobie sprawę. Początkowo katalogi tworzyli dyletanci, „ignoranci”, chociaż pasjonaci, co rzecz jasna wywoływało błędy w ich pracach. Ernest Babelon wprost przydaje im miano „les guides du dilettantisme frivole”³⁰. Jacopo de Strada (ok. 1505/1515?–1588)³¹, Guillaume Rouillé (Rovillium, ok. 1518–1589)³², Guillaume du Choul (Caulius,? – po 1555)³³, ale i wielu innych, publikowali i interpretowali w swych pracach jako numizmaty władców rzymskich i błędy, i imitacje oraz wymysły nowożytnie obok monet faktycznie istniejących w starożytności. Nie są wolne od takich wtęgotów i roją się od takich ciekawostek także prace uznawanych aż do XVIII wieku autorytetów, takich jak Goltz czy Fulvio Orsini (1529–1600)³⁴. Inna rzecz, że niekiedy można odnieść wrażenie, iż to te pełne zmyśleń publikowane efekty refleksji quasi-histerycznych, czynionych na bazie treści właśnie niebanalnych i rzadkich numizmatów, też czasem fałszywych, cieszyły się większą popularnością niż dzieła skądinąd solidne.

Powróćmy do wymienionych wyżej członków rodziny Postumusa. W świetle naszej obecnej wiedzy rzeczona Iunia Donata, wzmiankowana wyżej małżonka Postumusa, to właśnie postać, która wyłania się wyłącznie z kart owej dawnej literatury numizmatycznej. Źródła antyczne pomijają ją bowiem milczeniem. Jednakże w XVI wieku (1579) jej imię i status augusty, powołując się na świadectwo numizmatów, wprowadził Goltz: „Uxoris. Iunia Donata Aug.”, wymieniając ją w grupie osób związanych z cesarzem Postumusem: to jego żona³⁵. Współczesny mu numizmatyk Adolf Occo (Adolphus Occo,

³⁰ E. BABELON: *Traité des monnaies*, szp. 99.

³¹ J. DE STRADA: *Epitome thesauri antiquitatum, hoc est, impp. Rom. Orientalium et Occidentalium Iconum, ex antiquis Numismatibus quam fidelissime deliniatarum* [...]. Lugduni 1553; por. o nim ostatnio D.J. JANSEN: *Jacopo Strada et le commerce d'art*. „Revue de l'art” 1987, t. 77, s. 11–21; V. HEENES: *Jacopo Strada – Goldsmied und Maler, Antiken- und Münzhändler, Sammler und „Antiquarius Caesareus”*. In: *Vorwelten und Vorzeiten. Archäologie als Spiegel historischen Bewusstseins in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. I. WIWJORRA, D. HAKELBERG. Wiesbaden 2010, s. 295–310.

³² G. ROUILLÉ: *Promptuaire des medalles des plus renommés personnes qui ont esté depuis le commencement du monde, avec brève description de leurs vies et faits, recueillie de bons auteurs*. Lugduni 1553.

³³ G. DU CHOUL: *Discours de la Religion des anciens Romains* [...]. Lyon 1556.

³⁴ H. GOLTZIUS: *C. Julius Caesar sive historiae imperatorum caesarumque romanorum ex antiquis numismatibus restitutae liber primus* [...]. Brugis Flandorum 1563; IDEM: *Icones, vitae et elogium...; Imagines et elogium virorum illustrium et eruditorum ex antiquis lapidibus et numismatibus expressa cum annotationibus ex bibliotheca Fulvi Ursini*. Venetiis 1570. Por. P. DE NOLHAC: *Les collections d'antiquités de Fulvio Orsini*. „Mélanges d'archéologie et d'histoire” 1884, t. 4, s. 139–231.

³⁵ H. GOLTZIUS: *Thesaurus rei antiquariae huberrimus ex antiquis tam numismatum quam marmorum inscriptionibus pari diligentia qua fide conquisitus ac descriptus et in locos communes distributus*. Antverpiae 1579, s. 73. Por. F. MISSERE FONTANA: *Testimoni parlanti. Le monete antiche a Roma tra Cinquecento e Seicento*. Roma 2009, s. 164–165.

1524–1606) milczy o niej w pierwszej edycji (1579) swego korpusu „*Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium*”, jednak ujął jej osobę w drugim jego wydaniu (1601), niejako poświadczoną numizmatem: „*IVNIA DONATA AVG. Uxor Postumi*”³⁶. I do takich ogólników ograniczyli się inni, np. już w XVIII wieku: Eucharius Gottlieb Rink (1670–1745) w 1701, Ludwig de Biel (Lodovicus Debiel, 1697–1771) w 1733, Erasmus Froelich (1700–1758) w 1737 roku, Filippo Argelati (1685–1755) w 1730³⁷. W ich pracach Iunia Donata występuje jako dosyć bezbarwna postać.

Rozbudowuje natomiast swą informację cytowany już Tristan, w swej pracy (1644), powołując się na „*une Medaille Antique que d'autres Amateurs de l'Histoire et de l'Antiquité ont veuë, nous en apprendre le nom: car l'effigie de Postume est d'un costé et celle de cette imperatrice est de l'autre avec l'inscription de Iunia Donata Aug.*”. Nie tylko uszczegółowia opis numizmatu, na którym głowę Postumusa ukazaną na jednej stronie dopełnia na drugiej jej portret opisany *IVNIA DONATA AVG.* Na innych monetach typu *CONSERVATORES AVG* z kolei jak Postumus ojciec przypomina Marsa, tak ona, Iulia (sic) Donata, przypomina boginię Wiktorię. Ale też autor ten jak gdyby kreśli życiorys cesarzowej, czerpiąc przesłanki z brzmienia jej imienia: Iunia Donata. Sugeruje, że mogła być córką Iuniusa Donatusa, który pełnił urząd konsula razem z L. Corneliusem S(a)ecularisem za czasów Waleriana³⁸. Odnajduje także wielu innych Iuniusów w tekście pewnej inskrypcji, która – w interpretacji tego autora – podając też imiona Victorinusa oraz Victorii, czyli postaci związanych z historią „*Imperium Galliarum*”, tworzy obraz zamglony, co prawda, ale bardzo atrakcyjny, rozległych powiązań owych Iunii z osobami działającymi w Galii i w ten sposób subtelnie sygnalizuje koneksje samej Iunii Donaty i być może genezę jej związku z Postumusem („*d m / ivniae*

³⁶ A. OCCO: *Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium. Quibus insuper additae sunt inscriptiones quaedam veteres, arcus triumphales, & alia ad hanc rem necessaria.* Antverpiae 1579; IDEM: *Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium editio altera. Multis nummorum millibus aucta.* Augustae Vindelicorum 1601, s. 483; IDEM: *Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium editio altera. Multis nummorum millibus aucta.* Augustae Vindelicorum 1625, s. 483.

³⁷ E.G. RINK: *De veteris numismatis potentia et qualitate* [...]. Lipsiae 1701 (Diss. jur. de uno nummo), s. 74; L. DEBIEL: *Utilitas rei numariae veteres...*, s. 12; E. FROELICH: *Quatuor tentamina...*, s. 16; F. ARGELATI: *Imperatorum Romanorum Numismata...*, s. 396 (to kolejna edycja pracy A. OCCO: *Impp. Romanorum Numismata...*). Por. podobnie np. G. SALE et al.: *An Universal History, from the Earliest Accounts to the Present Time. Compiled from Original Authors.* Vol. 14. London 1780, s. 2–3; G. CRABB: *Universal historical dictionary, or explanation of the names of persons and places in the departments of biblical, political, and ecclesiastical history, mythology, heraldry, biography, bibliography, geography, and numismatics, illustrated by very numerous portraits and medallion cuts.* Vol. 2. London 1833, s.v. Iunia Donata.

³⁸ Por. A. DEGRASSI: *I Fasti Consolari dell'Impero Romano.* Roma 1952, s. 71: 260 r.: P. Cornelius Saecularis II, C. Iunius Donatus II. C. Iunius Donatus, praefectus Urbi 257 i cos. 257 r.

magnae / ivnio donato / ivnio druso / ivniae victorinae / ivnivs victorinivs pater / et ivnia casta (sic) mater / ivnia secvndina filiis / dvlcissimis fecervnt”). O pozycji samej Iunii Donaty świadczyć ma tytuł *augusta*, który nosiła, co daje do zrozumienia napis na rewersie wspomnianego tu medalionu³⁹. To pochodzenie Iunii Donaty od konsula Iuniusa Donatusa przyjęło się szerzej. W XVIII wieku (1718) powtarza tę genealogię np. Anselmo Banduri (1670–1743)⁴⁰. Natomiast współczesny Tristanowi Jean Jacques Chifflet (Joannes Jacobus Chiflet, 1588–1660) w swym dziele w tabeli ilustrującej „Numismata Tyrannorum in Gallijs” (nr 3) ukazuje jeszcze inny numizmat cesarzowej, z jej portretem królującym na awersie, opisanym IVNIA DONATA AVG, i portretami dwóch Postumusów na rewersie typu SALVS PROVINCIARVM⁴¹.

Na podobnym gruncie, złożonym z kilku warstw: skromnej (choć z upływem lat pogłębianej) wiedzy, pomyłek interpretacyjnych, przy jednoczesnym głębokim przekonaniu, iż w „medalionach” zakodowana jest „prawda” o bohaterach dziejów starożytnych, wyrasta postać Postumusa juniora w literaturze numizmatycznej XVI–XIX wieku. Wypada sygnałnie zauważyć, że dotąd wspomniane numizmaty, ale też cała pokaźna liczbowa grupa innych monet niegdyś wiązanych z nim jako ich emitentem, w literaturze przedmiotu już od dawna zostały przypisane Postumusowi (ojcu) i taka ich atrybucja się utrzymuje. Wprowadzenie do historii mennictwa rzymskiego Postumusa juniora jest bowiem – w świetle rozpoznanych obecnie treści monet Postumusa – efektem omyłki, błędnej interpretacji lub „złej woli”, a może popisu erudycji oraz fantazji autorów doby nowożytnej. W tym jednak przypadku dostrzec można, że ważnym elementem uruchamiających czy pobudzającym fantazję autorów prac numizmatycznych mogły być dane wywodzące się z tradycji antycznej, przejmowane już nie z autentycznego mennictwa rzymskiego, ale czerpane z zasobów literatury starożytnej.

Postumus junior jest wspomniany źródłowo w *Historia Augusta*, późnoantycznym zbiorze biografii władców rzymskich, w którym poświęcono mu fragment w księdze *Tyranni Triginta*. Żywot Postumusa juniora rozpoczyna znamieny zwrot: „De hoc prope nihil est quod dicatur” (HA T 4.1). Ale mimo tego zastrzeżenia, zbudowany został w HA obraz młodzieńca wykształconego – rekomendacją ma być to, że „eius controversiae Quintiliano dicantur insertae” (HA T 4.2), i wielkich zdolności – cesarz Walerian jakoby powierzył mu urząd trybuna w kraju Wokontiów (HA T 3.11). Poza tym niewiele znajdziemy tu wzmianek o udziale Postumusa juniora w życiu politycznym.

³⁹ J. TRISTAN: *Commentaires historiques...*, s. 140–141, 163.

⁴⁰ A. BANDURI: *Numismata Imperatorum...*, s. 312.

⁴¹ J.J. CHIFLET: *Opera politico-historica ad pacem publicam spectantia: quorum series*. Antverpiae 1650, s. 373. Por. F. MEZZABARBA: *Imperatorum Romanorum Numismata...*, s. 591 (nota pag. 396); F. ARGELATI: *Imperatorum Romanorum Numismata...*, s. 396.

Niemniej w zwięzłej relacji podano ważną informację, że został „a patre appellatus Caesar ac deinceps in eius honore Augustus” (HA T 4.1). U boku ojca miał ponieść śmierć, w chwili gdy zbuntowani przeciwko ich panowaniu Gallowie ofiarowali władzę komuś innemu (HA T 4.1). Przy czym cały ten passus ocenia się dzisiaj jako fikcyjny⁴².

Historia Augusta szczególnie inspirowała wyobraźnię autorów nowożytniej literatury numizmatycznej. Zwłaszcza księga *Tyranni Triginta*, obejmująca żywoty „trzydziestu pretendentów” – wydaje się – przykuwała ich uwagę potencjalną atrakcyjnością dostarczanej materii⁴³. To dotyczy tak imion i życiorysów Postumusa czy obu Postumusów, jak i innych licznych uzurpatorów, tak skrupulatnie wymienionych w tym źródle. Tę swoistą fascynację zauważyć można w pracach pionierskich, tu mam na myśli „korpusy ikonograficzne”, takich autorów jak np. Johann Huttich (Joannes Huttichius, 1480–1544)⁴⁴ oraz wspomniany wyżej Rouillé (1553), będący w gronie pierwszych, którzy odnotowali istnienie Postumusa juniora, podając – za przekazem *Historia Augusta* – pierwszy w 1525, drugi w 1553 roku mniej lub bardziej rozbudowane o nim notaty. W pracy drugiego z nich dodatkowo zamieszczono podobiznę młodego władcy, utrzymaną, rzecz jasna, w stylistyce renesansowej, w medalionie rysowanym przez słynnego Corneille’a de la Haye (?–1574). Guillaume Rouillé dosyć naiwnie tłumaczy się we wstępie z pomysłu zamieszczenia w swym dziele takich jak ten, numizmatów obok autentycznych starożytnych, pisze o ciekawości współczesnych dotyczącej tego, jakimi byli i jak wyglądali starożytni bohaterowie obecni na kartach jego dzieła, dlatego daje ich wizerunki stworzone w wyniku konsultacji odbytych z najuczestniejszymi ze swych przyjaciół („des plus doctes noz amis”)⁴⁵. Równolegle Jacopo de Strada, ten, który

⁴² A. CHASTAGNOL: *Vie des trente tyrans. Introduction*. In: *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*. Trad. et comm. A. CHASTAGNOL. Paris 1994, s. 841.

⁴³ Po raz pierwszy wydrukowana w 1475 r. Por. I. LEWANDOWSKI: *Historiografia rzymska*. Poznań 2007, s. 412.

⁴⁴ J. HUTTICH: *Imperatorum Romanorum libellus*. Argentorae 1525, s. 43; Por. o nim P. BERGHAUS: *Auctor damnatus – opus permissum, Johannes Huttichius in Kungliga Myntkabinettet*. In: *Florilegium Numismaticum. Studia in honorem U. Westermark edita*. Ed. H. NILSSON. Stockholm 1992, s. 43–64.

⁴⁵ G. ROUILLÉ: *Promptuaire des medalles...*, (La première partie) Guillaume Rouille au Lecteur, nl., (Seconde partie), s. 60 (ilustracja). W podobnej konwencji utrzymane np. A. FULVIO: *Imperatorum et illustrium imagines*. Roma 1517; E. VICO: *Le immagini con tutti i reversi trovati e le vite degl'imperatori*. 1549; [E. VICO]: *Omnium Caesarum...*; D. DU CHOU: *Discours de la Religion des anciens Romains...*; T. TRETER: *Romanorum imperatorum Effigies*. Romae 1583; J. DE BIE: *Imperatorum Romanorum Numismata aurea. A Julio Caesare ad Heraculum continua ferie collecta et ex archetypis expressa*. Antverpiae [1615] i wiele innych dzieł. O takich pracach, w których „rysunkowi władcy towarzyszył tekst jego biografii”, por. J. KOLENDO: *Archeologia w warsztacie badawczym historyka starożytności*. W: *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu, I/II, Źródłoznawstwo starożytności klasycznej*. Red. E. WIPSZYCKA.

krytycznie wyrażał się o dokonaniach poprzedników tworzenia repertoriów ikonograficznych, sam w „Epitome” (1553) wskazuje numizmaty starożytne, jego zdaniem, powstałe w imieniu i ukazujące portret Postumusa juniora, a to, co wie o nim, skomentuje, czerpiąc wprost z dzieła *Historia Augusta*⁴⁶.

Ale taka maniera była powszechniejsza i trwała. Autorzy nowożytni ochoczo, ale też i bezrefleksyjnie powtarzają informacje o Postumusie juniorze pokrywające się z wersją *Historia Augusta*. Tak czynią np. Goltz, Adolf Occo, za nim Francesco Mezzabarba Birago, czyli Mediobarbus (1645–1697) i Argelati, także Gilles Lacarry (Aegidius Lacarry, 1605–1684), Banduri i inni⁴⁷. Rzecz to charakterystyczna, że twórcy tej nowożytnej literatury bardzo mocno – śladem autorów starożytnych i późnoantycznych, na których opinie się powoływali – podkreślali nierozzerwalny związek monety (i medalionu) z władzą i z władcą. Louis Savot w swej rozprawie (1627) mówi o *ius imaginis*, łącząc ładnie myśli czerpane z dzieł Pliniusza Starszego z opinią wyrażoną przez Ennodiusza, iż w starożytności jedynie najwięksi zasługiwali na statwę lub obraz⁴⁸, które utrwały ich imiona i zachowywały pamięć o nich⁴⁹, i fakt, że w wizerunkach w mennictwie obecny był jedynie cesarz, a spośród innych osób – te z nim związane, noszące tytuły: *augusta*, *caesar*, *augustus* etc.⁵⁰. Nasuwa się tu również, przypomniane przez Claude’a Chiffleta (1541–1580), skojarzenie do *Historia Augusta*, w którym to zbiorze dano upust przekonaniu, że fakt spr-

Warszawa 2001, s. 502; także J.-B. GIARD: *Médailles et Portraits, ou la Recherche de l'Individu à la Renaissance*. In: *Essays in honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins*. Eds. M. PRICE, A. BURNETT, R. BLAND. London 1993, s. 277–280; IDEM: *Critique de la science...*, s. 225–245; IDEM: *L'édition numismatique au XVIIe siècle*. NAC 1994, vol. 23, s. 394–395; P. BERGHAUS: *Der deutsche Anteil an der numismatischen Literatur*. In: *Numismatische Literatur 1500–1864...*, s. 13–17; D. KORBACHER: *Von der vera imago zur imago viva. Zur Rezeption antiker Münzen im Medium der Zeichnung von Pisanello bis Leonardo*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 207–218; G.F. CHIAI: *Imagines verae? Die Münzporträts in der antiquarischen Forschung der Renaissance*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 219–236.

⁴⁶ J. DE STRADA: *Epitome thesauri antiquitatum...*, s. 140.

⁴⁷ H. GOLTZIUS: *Icones, vitae et elogium...*, s. 96; A. OCCO: *Impp. Romanorum Numismata...*, s. 333; F. MEZZABARBA: *Imperatorum Romanorum Numismata...*, s. 396; F. ARGELATI: *Imperatorum Romanorum Numismata...*, s. 396; P.A. LACARRY: *Historia Romana a Julio Caesare ad Constantinum Magnum per numismata et marmora antiqua testata et illustrata [...]*. Claromonti 1671, s. 139; A. BANDURI: *Numismata Imperatorum...*, s. 312; W. COOKE: *The Medallic History of Imperial Rome. From the First Triumvirate, under Pompey, Crassus, and Caesar, To the Removal of the Imperial Seat, by Constantine the Great [...]*. Vol. 2. London 1781, s. 373. Por. P. DUPRÉ: *Dissertation sur les médailles...*, s. 4–55.

⁴⁸ Por. PLIN.: NH 30.9.15.

⁴⁹ Por. ENNOD.: 243 (dict. 18).1 (Ed. F. VOGEL. 1885, s. 191).

⁵⁰ L. SAVOT: *Discours sur les medalles...*, s. 15–16. Pisał też (ibidem, s. 2–3) z powołaniem na Izydora z Sewilli: „Ce mot *numus*, qui signifie monnoye, est tiré du nom du Roy Numa, parce qu'il fit imprimer son nom & sa figure dans la monnoye”. Por. ISID.: orig. 18.10.

wowania władzy imperialnej nad danym terytorium potwierdzany był m.in. biciem monet⁵¹. To poniekąd tłumaczy uporczywe odczytywanie niektórych emisji jako tych przynależnych do Postumusa juniora: przecież – jak zapisano w jego biografii – był i cezarem, i augustem.

Zrobiono jednak krok dalej. Stworzono w sumie spójną opowieść o Postumusie juniorze, skomponowaną z danych tego jedyne – co podkreślano – źródła literackiego informującego o nim i z danych *stricte* numizmatycznych. Wiodło to niekiedy do dosyć niefortunnych prób „uzgodnienia” imienia młodego władcy⁵², do opisywania jego aparycji w przekonaniu, że portrety namonetne odtwarzają ją wiernie, chociaż milczą o niej inne źródła⁵³, ale i do dopisywania dalszych szczegółów do jego biografii. Dużą wagę przywiązywano do jego „młodzieńczego”, bądź dojrzałego wyglądu, a takie detale fizyczne jak zarost lub jego brak, niepokątny wzrost niejednokrotnie stawały się argumentem w dyskusji nad tożsamością postaci ukazanej w konkretnym wyobrażeniu a także nad znaczeniem samego Postumusa juniora w życiu politycznym Imperium. Szczególne miejsce w takich dywagacjach zajmowały monety z podwójnymi portretami na awersach, jakoby obu Postumusów oraz te, na których portret Postumusa na awersie dopełniało na rewersie kolejne męskie popiersie⁵⁴. Miał to być niejako ikonograficzny ślad pozostawiania Postumusa juniora osobą politycznie znaczącą u boku Postumusa: jako jego następcę i jako współrządcę. Portretowe przedstawienia tej drugiej, obok twórcy „Imperium Galliarum”, postaci ukazywały twarz raczej już dojrzałego człowieka (Tristan ocenił go jako około 30-letniego⁵⁵), a zatem ten „Postumus junior” mógł czynnie spełniać obowiązki władcy. Takie oceny roli Postumusa juniora, w generalizującym podsumowaniu wspólnego, wyłaniającego się z dawnych opracowań jego portretu, ładnie dookreślają te jego cechy, możliwości i osiągnięcia, o których miały przekonywać także tematy rewersów

⁵¹ HA T 26.2; 31.3; HA Q Tyr. 2.1–3. Por. też HA Gall. 12.1. Por. C. CHIFFLET: *De Numismate antiquo liber posthumus*. Lovanii 1628, s. 17–18. Podobnie L. SAVOT: *Discours sur les medailles...*, s. 3; CH. PATIN: *Histoire des medailles...*, s. 40–41.

⁵² Występuje np. jako Posthumius le plus ieune lub Iunior – J. DE STRADA: *Epitome du Thresor des antiquitez, c'est à dire pourtraits des vrayes medailles des Empp., tant d'Orient que d'Occident*. Lyon 1553, s. 164, 166–167; IDEM: *Epitome thesauri antiquitatum...*, s. 140; C. Iun. Cassius Postumus – A. OCCO: *Imp. Romanorum Numismata...*, s. 333; C. Iunius Cassius Latinius lub Latienus Postumus – J. TRISTAN: *Commentaires historiques...*, s. 164; C. Junius Cossius Posthumus – G. SALE et al.: *An Universal History...*, s. 2–3.

⁵³ Nawet jeszcze Jean de Witte (1808–1889) bazuje na numizmatkach, by dać opis fizyczny Bonozusa, uzurpatora z czasów cesarza Probusa. Por. J. DE WITTE: *Médailles de Bonosus*. Paris 1859.

⁵⁴ Por. RIC V/2, Post., nr 260, 262, 263, 266–269, 273, 283, 337–339, 344, 347, 348; SCHULTE, Post., nr 22, 108–112, 115–119, 157–158. Według współczesnych interpretacji, obok Postumusa sportretowano Herkulesa.

⁵⁵ J. TRISTAN: *Commentaires historiques...*, s. 164.

monet niegdyś mu przypisywanych. Jest w nich nie tylko *princeps iuventutis*⁵⁶, jest także tym, którego cechuje dzielność (*virtus*), i który zapewnia pomyślność państwu (*salus*). Słowem, ogólna ocena Postumusa juniora była wysoka: był on „viril & Martial”⁵⁷.

Takie osądy, powtarzane za panegiryczną oceną Postumusa juniora w *Historia Augusta*, i wypływające z nich przesłanki stawały się kolejnym argumentem w odczytywaniu treści jego wizerunku zakodowanego w legendach i w ikonografii „medalionów”. Symptomatyczna jest tu na przykład kwestia monet INVICTO AVG, z portretami męskimi na awersie i rewersie⁵⁸. W początkach XIX wieku Théodore Edmé Mionnet (1770–1842), podając słusznie, że na awersie zamieszczony jest portret Postumusa (ojca), argumentował, że młodą, acz już z zarostem, osobą, sportretowaną na rewersie nie może być Victorinus, kolejny władca galijski, przez pewien czas pozostający u boku Postumusa w roli dowódcy i doradcy, a potem rządzący w „Imperium Galliarum” (269–271), wykluczał to wiek tegoż, tudzież znane z innych numizmatów jego rysy, nie jest też to żadne bóstwo. W drodze takiej eliminacji wypada przyjąć – konkludował ów badacz – że może to być wyłącznie syn, Postumus junior⁵⁹. Inaczej ujmując, epitet: „niezwyciężony” (*invictus*) byłby kolejnym elementem panegiryku (*elogium*) Postumusa juniora. Nawiązywał do tej interpretacji, ale dochodząc do innych wyników, również Dupré. Opiniował, że sens epitetu *invictus* wyraża serię nieustannych wspaniałych sukcesów i zwycięstw, Postumus ojciec mógł mieć prawo go przyjąć, bynajmniej nie syn. Ten bowiem – co dokumentują swą ikonografią wspomniane numizmaty, podejmujące tematy *vota quinquennialia* oraz *aeternitas avg* – to gołowąs, jeszcze nieowiany sławą wojenną, zatem to nie on sportretowany został obok owego hasła INVICTO AVG. Niemniej Postumus junior pozostaje uosobieniem nadziei na pomyślne trwanie rządów rodu Postumusa⁶⁰. Podobny koncept wyraził wcześniej Tristan, kiedy symbolikę wyobrażenia „medalionu Postumusa juniora” typu AETERNITAS AVG osadzał w płaszczyźnie wysławiania rozciągłości panowania: na wschód, zachód i południe, i kontynuował, że ta geograficzna rozległość imperium Postumusowego rodu nie jest przemijająca,

⁵⁶ H. GOLTZIUS: *Thesaurus rei antiquariae*..., s. 73; P.A. LACARRY: *Historia romana*..., s. 141; F. MEZZABARBA: *Imperatorum Romanorum Numismata*..., s. 396; F. ARGELATI: *Imperatorum Romanorum Numismata*..., s. 396.

⁵⁷ J. TRISTAN: *Commentaires historiques*..., s. 164. Por. A. OCCO: *Imp. Romanorum Numismata*..., s. 333; P.A. LACARRY: *Historia romana*..., s. 139.

⁵⁸ RIC V/2, Post., nr 25; SCHULTE, Post., nr 28, 29.

⁵⁹ T. MIONNET: *De la rareté*... (1815), s. 298–299; IDEM: *De la rareté*... (1858), s. 70–71. Por. J.Y. AKERMAN: *A Descriptive Catalogue of Rare and Unedited Roman Coins from the Earliest Period of the Roman Coinage, to the Extinction of the Empire under Constantinus Paleologus*. T. 2. London 1834, s. 62 (tu tożsamość sportretowanego ze znakiem zapytania).

⁶⁰ P. DUPRÉ: *Nouvelles observations*..., s. 23–27.

będzie trwała (*aeternitas*), czego gwarancją są odnoszone sukcesy militarne panujących⁶¹.

Rzecz szczególna, że jeśli chodzi o charakterystyczne numizmaty z parą portretów na awersach mniej zwracał uwagę dawnych autorów ów symptomatyczny w tym przypadku brak formuły *avgg* (*augustorum*), której pojawienia należałoby przecież oczekiwać w legendach monet odnoszących się do dwóch władców. Na to uwagę wprost zwrócił dopiero Joseph Hilarius Eckhel (1737–1798)⁶². Natomiast krytyka dotyczyła właśnie sfery obrazu. Zwracano uwagę, że sportretowany Postumus junior wydaje się rówieśnikiem Postumusa (ojca). Z analizy cech wspomnianych portretów wypływał krytyczny stosunek, tak w ujęciu Jean Foy Vaillant⁶³, a już później kategorycznie w ujęciu Henry'ego Cohena (1806–1880)⁶⁴, wobec możliwej atrybucji tych wizerunków do przedstawiciela młodszego – niż Postumus – pokolenia.

Spośród członków kręgu rodzinnego pierwszego władcy „Imperium Gallicum” – poza nim samym – imiennie zaistnieli w literaturze numizmatycznej: Postumus junior, obecny w niej od połowy XVI wieku, oraz Iunia Donata, wprowadzona tu w drugiej połowie tego stulecia. Z upływem czasu głosy krytyczne odnośnie do ich *nummi* oraz ich ukazywania na numizmatkach powstałych w imieniu Postumusa narastały i znalazły swe apogeum (1862) w negatywnej opinii Cohena. Jednakże już na początku XVIII wieku wybitny uczony Ezechiel Spanheim (Spanhemius, 1629–1710) ostrożnie formułował swe zastrzeżenia w tym względzie odnośnie do numizmatów pokazujących cesarzową⁶⁵. Bardziej zdecydowanie wypowiedział się Eckhel, wyrażając w jednym z tomów „*Doctrina numorum veterum*” – na bazie krytyki numizmatów – wątpliwości co do historyczności tej damy⁶⁶. Podobne stanowisko

⁶¹ J. TRISTAN: *Commentaires historiques...*, s. 163. Zbliżona interpretacja współczesna por. S. BERRENS: *Sonnenkult und Kaisertum von den Severern bis zu Constantin I.* (193–337 n. Chr.). Stuttgart 2004, s. 82: długotrwałość władzy Postumusa i jej geograficzna rozległość (w kontekście zwycięskiej wojny z Gallienem); inaczej D. Woods: *Postumus and the Three Suns: Neglected Numismatic Evidence for a Solar Halo*. NC 2012, t. 172, s. 85–94: to numizmatyczne przedstawienie zjawiska optycznego zwanego słonecznym halo (por. np. PLIN.: NH 2.31.99), z obu interpretacji można wyprowadzić wniosek o zauważalnej roli Słońca w ideologii władzy Postumusa.

⁶² J.H. ECKHEL: *Doctrina numorum veterum...*, s. 448.

⁶³ J. [FOY-] VAILLANT: *Numismata Imperatorum Romanorum praestantiora a Julio Caesare ad Postumum usque*. T. 3. Romae 1743, s. 6. Jego pogląd nie był však jednoznaczny (por. niżej).

⁶⁴ H. COHEN: *Post.*, nr 44 i przypis 1, s. 20; nr 147 i przypis 1, s. 32 (tu błędnie podano jakoby Mionnet zaliczył monetę do mennictwa Postumusa juniora); nr 5 i przypis 1, s. 15–16. O tym badacz por. M. AMANDRY: *Henry Cohen (1806–1880)*. Paris 1980.

⁶⁵ *Illustissimi viri Ezechielis Spanhemii dissertationum de praestantia et usu numismatum antiquorum volumen alterum*. Amstelædami 1717, s. 307. Tom wydany pośmiertnie. E. Spanheim żył w latach 1629–1710; por. E. LEMBURG-RUPPELT: *Zur Position Ezechiel Spanheims (1629–1710) in der numismatischen Literatur*. In: *Europäische Numismatische Literatur...*, s. 89–99.

⁶⁶ J.-H. ECKHEL: *Doctrina numorum veterum...*, s. 447.

zajęli np. Mionnet i John Yonge Akerman (1806–1873)⁶⁷. Powątpiewano też w poprawność odczytania atrybucji monet związanych z Postumusem juniorem⁶⁸. Wszak w tym przypadku przekaz *Historia Augusta* wspierał głosy zwolenników takiej interpretacji numizmatów i sprawiał, że utrzymywały się obiekcje co do niewątpliwego odrzucenia Postumusa juniora. Zdarzało się też, że po prostu wspomniano wyłącznie o Postumusie (ojcu) i jego monetach, a kwitowano milczeniem inne postaci. Tak uczynili np. Francesco Angeloni (po 1559–1652), Jacobus Musellius (1697–1768), Wilhelm Froehner (Guillaume Frœhner 1834–1925) i inni⁶⁹. W ich pracach nie ma nie tylko śladu Iunii Donaty, ale również Postumusa juniora. Przy czym takie potraktowanie sprawy u jednych wynikało z przyjętej konwencji ich dzieła, u drugich – z krytycyzmu wobec samego istnienia monet czy ich atrybucji oraz komentowania przez innych. Ogólnie rzecz biorąc, jeżeli chodzi o obecność członków kręgu rodzinnego Postumusa w literaturze numizmatycznej to zauważyć można swoistą przypadkowość, nie do końca zależną od zasadniczych linii rozwojowych numizmatyki⁷⁰.

W dziełach, w których odnotowano obecność członków rodu Postumusa w mennictwie, oczywista staje się dla nas inspiracja nowożytnych autorów literatury numizmatycznej antyczną tradycją. Dotyczy to zarówno sfery „wymyślenia” numizmatów dla augustów, cesarów i august, jak i sfery kreowania – za pośrednictwem treści monetarnych odczytywanych zgodnie z pewną

⁶⁷ T. MIONNET: *De la rareté...* (1815), s. 298; IDEM: *De la rareté...* (1858), s. 69. Por. J.Y. AKERMAN: *A Descriptive Catalogue...*, s. 61.

⁶⁸ J.-H. ECKHEL: *Doctrina numorum veterum...*, s. 447–448; J.Y. AKERMAN: *A Descriptive Catalogue...*, s. 61–62; T. MIONNET: *De la rareté...* (1858), s. 69. Por. *Illustrissimi viri Ezechielis Spanhemii...*, s. 260.

⁶⁹ Tylko Postumusa (ojca) uwzględniają np.: *La Historia Augusta da Giulio Cesare infino a Costantino il Magno, illustrata con la verita delle Antiche Medaglie da Francesco Angeloni [...]*. Roma 1641, s. 323; *Numismata antiqua a Iacobo Musellio*. Veronae 1752, s. 283–284; W. FROEHNER: *Le Médailles de l'Empire romain depuis le règne d'Auguste jusqu'à Priscus Attale*. Paris 1878, s. 225–228; por. J. DE BIE: *Imperatorum Romanorum Numismata...*, s. 143–146; *Selecta numismata antiqua ex musaeo Jacobi de Wilde*. Amstelodami 1692, s. 165; W.H. SMYTH: *Descriptive Catalogue of a Cabinet of Roman Imperial Large-Brass Medals*. Bedford 1834, s. 307; J. [FOY-] VAILLANT: *Selectiora numismata in aere maximi moduli e museo illustrissimi D.D. Francisci de Camps, &c. per D. Vaillant illustrata*. Parisiis 1695, s. 115. Postumus junior wszak występuje w innym dziele ostatniego autora, por. J. [FOY-] VAILLANT: *Numismata imperatorum romanorum praestantiora a Julio Caesare ad Postumum et tyrannos [...]*. Lutetiae Parisiorum 1696, s. 186 i 241; IDEM: *Numismata Imperatorum Romanorum praestantiora a Julio Caesare ad Postumum usque*. T. 1 [...]. Romae 1743, s. 193; IDEM: *Numismata Imperatorum Romanorum praestantiora*. T. 3 [...]. Romae 1743, s. 2–9.

⁷⁰ E. Babelon wydziela okresy: XVI w.–poł. XVII w., od poł. XVII w. „do Eckhela”, „od Eckhela” do 1836 r., lata 1836–1900. Por. E. BABELON: *Traité des monnaies*, szp. 89–325. Por. też propozycję M. VEILLON: *Historie de la numismatique ou la science des médailles*. Paris 2008, s. 129–131.

intencją – cech tych postaci, ale też tworzenia samych tych postaci. W tej drugiej płaszczyźnie, owszem, istotne były sugestie wypływające z treści antycznej literatury, ale jednak to przede wszystkim wyobrażenie traktowano jako cenną strukturę informacyjną. Szczególnie przydatna i owocna okazywała się niejasność kodu obrazkowego, a co za tym idzie pewna swoboda interpretacji, pozwalająca wzbogacać galerię postaci obecnych w mennictwie o kolejne persony. To tłumaczy poniekąd opisy pióra Tristana. Objaśnia też wspomniane hipotezy Duprégo, artykułowane w okresie, kiedy mocno już zaawansowana była praca systematyzująca, klasyfikująca, inwentaryzująca i weryfikująca starożytność numizmaty. A także usprawiedliwia obecność członków rodziny Postumusa w innych opracowaniach w XIX wieku: wielki Jean de Witte w opisie ikonografii monet Postumusa typu AETERNITATI AVG wymienia jego żonę, syna i córkę⁷¹.

W płaszczyźnie pierwszej natomiast – czyli tworzenia-fałszowania monet i medalionów z przedstawieniami reprezentantów starożytności rzymskiej – znaczący był pierwszy okres historii numizmatyki nowożytnej, ten łączący się z jednej strony z modą na kolekcjonerstwo, z drugiej – z modą na antyk. Zrodziło to mnożenie się rarytasów numizmatycznych w postaci „medalionów” z podobiznami starożytnych i ich zamieszczanie w ówczesnie publikowanych dziełach, a swe miejsce wśród tych *illustrium imagines* znalazły również wizerunki Postumusa juniora i Iunii Donaty. Fascynujące, że szukano w nich może niekoniecznie klucza do pogłębionej historii niejasnego okresu *Tyranni Triginta*, ale niejednokrotnie traktowano je, na równi z danymi literatury antycznej, przynajmniej jako świadectwo – czasem jedyne – części tej historii.

* Pragnę podziękować Fundacji Lanckorońskich za stypendium naukowe umożliwiające mi kwerendę biblioteczną w Rzymie w 2014 roku.

⁷¹ J. DE WITTE: *Recherches sur les empereurs...*, s. 11 i 12.

Agata A. Kluczek

In the „Family Circle” of Postumus
or *Icones et Elogia Tyrannorum Romanorum*
Some Remarks on How a Coin Became a Source

Summary

The interest in the ancient Roman coin goes back to the times of Renaissance. It resulted in the production of rich numismatic literature: corpora, collection catalogues, as well as historical works based on coins or medallions of Roman origin, or treated as Roman. These works, written between the sixteenth and the first half of the nineteenth century,

constitute the foundation of sources for this article. The article attempts to distill from that literature a fragment of the history of Roman times, perceived, but also constructed from the perspective of centuries through the images of the rulers of Imperium Romanum, and people associated with them.

The example of the family circle of Postumus, filled with figures of Postumus junior and Iunia Donata and other unnamed family members of the ruler of „Imperium Galliarum” (approximately six or seven people), illustrates the models of creating, extracting from or making present in history the figures of rulers, and, more broadly, their close ones, about whom we generally know next to nothing from sources other than numismatic. The cases of Postumus Junior and Iunia Donata are utterly different. Postumus junior, the son of Postumus, is mentioned in *Historia Augusta*. One can observe attempts at reconciling the data from that Antique source with the interpretation of coins. In this context, nummary iconography in particular provided the possibilities for favorable interpretations of the figure of Postumus junior. On the other hand, in light of current knowledge, the figure of Iunia Donata, the alleged wife of Postumus, is a product of the early stages of the development of numismatic literature, which apart from authentic ancient items, also included forgeries and contemporary fakes.

Agata A. Kluczek

Im „Familienkreis,” des Postumus
oder *icones et elogia tyrannorum Romanorum*
Ein paar Bemerkungen darüber, wie eine Münze zu einer Quelle wurde

Zusammenfassung

Das bis in die Renaissance hineinreichende Interesse für antike Münzen hatte zur Folge, dass es eine umfassende numismatische Literatur entstanden worden ist: Korpora, Sammlungskataloge und die sich auf römische Münzen und Medaillen (oder als solche geltenden) beziehenden historischen Werke. Diese in dem Zeitraum vom 16. bis zur Hälfte des 19. Jhs geschaffenen Werke wurden zur Quellengrundlage der vorliegenden Abhandlung. Die Verfasserin bemühte sich, aus der neueren Literatur mindestens das Abbild der römischen Epoche zu rekonstruieren.

Der Familienkreis des Postumus den Postumus junior, Iunia Donata und andere nicht namentlich genannte Familienmitglieder des Kaisers von Imperium Galliarum (insgesamt sechs oder sieben Personen) bildeten, veranschaulicht die Art und Weise auf welche die Gestalten der Machthaber und deren Nächsten, von denen man aus anderen als numismatische Quellen gar nicht oder kaum Bescheid weiß, in der Geschichte der Münzenkunde herausbekommen oder verkörpert wurden. Der Kasus von Postumus und der von Iunia Donata sind ganz verschieden. Postumus junior, Sohn des Postumus, ist in der *Historia Augusta* belegt. In der numismatischen Literatur kann man die Versuche erkennen, die aus der antiken Quelle eingeholten Informationen mit den aus Münzen abgelesenen Daten in Einklang zu bringen. In dem Kontext ermöglichte besonders die monetäre Ikonografie, die Gestalt von Postumus junior positiv zu identifizieren. Die Gestalt der Iunia Donata, der mutmaßlichen Ehefrau von Postumus, ist nach dem heutigen Wissenstand, Produkt der frühen Entwicklungsstufe der numismatischen Literatur, als neben der echten antiken Münzen auch mehrere Fälschungen und erdichtete Geschichten der Neuzeit veröffentlicht wurden.